


Daniel Banasiak

Uniwersytet w Białymstoku

 <https://orcid.org/0000-0001-8087-8187>

Er(r)go. Teoria–Literatura–Kultura

Er(r)go. Theory–Literature–Culture

Nr / No. 44 (1/2022)

paliwo/energia/kultura

fuel/energy/culture

ISSN 2544-3186

<https://doi.org/10.31261/errgo.11604>



Metafizyka *Ropy naftowej* Aleksieja Parszczikowa: z zagadnień rosyjskiej petropoetyki

The Metaphysics of the *Petroleum* by Alexei Parshchikov
Towards Russian Petropoetics

Abstract: Discourse on oil is particularly present in contemporary Russian literature. The article presents research reconnaissance on the topic of fuels in Russian literary and cultural texts. The hermeneutic method is used for the analysis of Aleksei Parshchikov's poem *Oil* (1998). The poet, writing in the spirit of Russian metarealism, poeticizes, metaphorizes oil deposits, thus avoiding difficult questions about Russian imperialism or environmental protection. He is interested in an eccentric network of metaphors evoking metaphysical visions, full of references to cultural texts from all over the world.

Keywords: Alexei Parshchikov, petropoetics, metarealism poem, oil, metaphysics,

Rosja jest potęgą ropy naftowej. Zajmuje bowiem siódme miejsce na świecie (po państwach Zatoki Perskiej i Wenezueli) pod względem wielkości zasobów tego surowca¹. Kreml jest też głównym eksporterem błękitnego paliwa do wielu krajów europejskich. Utrzymanie silnej pozycji na rynku ropy i gazu jest jednym z priorytetów polityki gospodarczej Federacji Rosyjskiej. Perspektywicznie ważny dla rosyjskiego surowca jest też rynek dalekowschodni, którego zapotrzebowanie, według szacunków ekspertów, ma rosnać w jeszcze szybszym tempie niż w Europie². Największy na świecie obszar wydobycia ropy naftowej (ma powierzchnię ok. 700 tys. km²) rozpościera się między Wołgą a Uralem, a także między Wyżyną Timan i Niziną Nadkaspijską. W Zagłębiu Wołżańsko-Uralskim eksploatację ropy naftowej rozpoczęto w czasach Związku Radzieckiego w 1929 roku. Oprócz tego terenu stosunkowo duże złoża ropy naftowej i gazu ziemnego znajdują się w Republice Adygei, w północnej części wyspy Sachalin oraz w Republice Komi.

1. Agata Łoskot, "Potencjał eksportowy obszaru postradzieckiego – jego znaczenie i podstawowe problemy z pełnym wykorzystaniem", w: *Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy i gazu na obszarze byłego ZSRR* (Warszawa: OSW, 2003), 8.

2. Szymon Kardaś, Agata Łoskot-Strachota, Iwona Wiśniewska, "Krach i jego konsekwencje. Rynek ropy w dobie pandemii", *Komentarze OSW*, 337, 2 (2020), https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_337.pdf (14.02.2021).

Rosyjskie “złoto” coraz częściej jednak staje się kłopotliwym bogactwem i nie chroni przed widmem bankructwa. W Rosji od czasów kryzysu w 2014 roku pogarsza się sytuacja gospodarcza. Przyczyną tego stanu rzeczy jest przede wszystkim spadająca cena ropy naftowej, będąca głównym źródłem dochodów eksportowych i budżetowych Rosji. W mniejszym stopniu na rosyjskie finanse wpływ mają zachodnie sankcje gospodarcze, wprowadzone w odpowiedzi na agresywną politykę zagraniczną Moskwy³. Najważniejszym źródłem problemów Rosji jest jednak wyczerpanie się surowcowego modelu rosyjskiej gospodarki i rosnące patologie coraz bardziej skompromowanego i nieefektywnego systemu polityczno-gospodarczego: “Po kilku latach stagnacji, będącej efektem wyczerpania się dotychczasowego surowcowego modelu gospodarczego, krajowa gospodarka ponownie pogąrzyła się w recesji”⁴. W efekcie załamania cen surowców energetycznych wartość eksportu ropy w 2020 roku spadła o około 40%, a gazu ziemnego o 45%, choć fizyczne wielkości dostaw zmniejszyły się jedynie o ok. 10%. Obniżenie wpływów eksportowych częściowo rekompensowane było jednak osłabieniem kursu rubla (o około 15%)⁵. Również pandemia COVID-19 rzutowała na sytuację gospodarczą w Rosji, powodując zmniejszenie o około 5% popytu wewnętrznego⁶. Kryzys na rynkach ropy, utwierdzony też przez ogólnoswiatowy *lockdown*, doprowadził do zubożenia rosyjskiego społeczeństwa⁷.

Potrzeba głębokich, systemowych reform polityczno-gospodarczych w Rosji wydaje się być okrywana innymi sensacyjnymi i medialnymi problemami o zabarwieniu historycznym czy imperialnym. Te sztuczne troski, eskalowane przez przedłużające się rządy Władimira Putina, bazują na wspólnotowej świadomości Rosjan o wielkomocarstwowym, a nawet misyjnym naznaczeniu narodu. Do tego chocholego tańca zaproszeni są również artyści, pisarze i poeci.

3. Maria Domańska, Marek Menkiszak, Jadwiga Rogoża, Iwona Wiśniewska, “Rosja u progu 2021 roku. Sytuacja polityczna, społeczna i gospodarcza”, *Komentarze OSW* 371, 4 (2021), https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_371_0.pdf (14.02.2021).

4. Domańska i in., “Rosja u progu...”, 5.

5. Kardaś i in., “Krach i jego konsekwencje...”, 3.

6. Iwona Wiśniewska, “Gospodarka pod respiratorem. Skutki pandemii i załamania się cen ropy naftowej dla Rosji”, *Komentarze OSW* 333 (2020), 2–3, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_333%281%29.pdf (14.02.2021).

7. Realne dochody obywateli zmniejszyły się w 2020 roku o 5% (w porównaniu do roku 2019), co oznacza, że były one ponad 12% niższe niż w roku 2013 (ostatnim, w którym wzrosły). Na koniec 2020 roku liczba Rosjan żyjących w ubóstwie zwiększyła się do prawie 20 mln, tj. niemal 14% społeczeństwa (wobec 16,5 mln osób w 2013 roku). Spadek aktywności gospodarczej spowodował wzrost bezrobocia, dotknęło ono zwłaszcza zatrudnionych w małych i średnich przedsiębiorstwach. Obywatele coraz częściej podają w sondażach, że ich dochody wystarczają tylko na zaspokojenie najbardziej podstawowych potrzeb – blisko jedną trzecią z nich stać jedynie na jedzenie, a 6% brakuje nawet na żywność (dane państwowego ośrodka badania opinii publicznej WCIOM, grudzień 2020). Kolejnym objawem problemów finansowych ludności jest wzrost zadłużenia i zaległości ze spłatą kredytów i pożyczek. Domańska i in., “Rosja u progu...”, 5.

W rosyjskiej literaturze najnowszej można dostrzec znaczną liczbę utworów, podejmujących problematykę zasobów mineralnych, a konkretnie ropy naftowej. Mówi się nawet o tak zwanym “tekście ropy naftowej” albo “ropnym tekście”⁸ w literaturze i kulturze rosyjskiej. Ilja Kalinin zwraca więc uwagę na powieść *Pers* (2009) Aleksandra Iliczewskiego, poświęconą właśnie Aleksandrowi Parszczikowowi, ale też na utwory Władimira Sorokina, takie jak futurystyczna powieść *Dzień Opricznika* (2006), gdzie gwarancją jakości życia mieszkańców jest eksport ropy i gazu. Podobny temat dostatku Rosjan, jaki zawdzięczają tym surowcom, ukazany jest w zbiorze opowiadań *Cukrowy kreml* (2008), *Telluria* (2013). Problematyka ropy naftowej poruszana jest też w powieściach Wiktora Pielewina: *Macedońska krytyka myśli francuskiej* (2003), *Święta księga wilkołaka* (2004) czy *Impire V. Powieść o prawdziwym nadczłowieku* (2006). Nie sposób pominąć futurystyczną antyutopię *Ż/D* (2006) Dmitrija Bykowa, powieść polityczną *Ropa* (2007) Mariny Judenicz, opowieść *Rura* (2007) Walerija Chazina. Problematykę ropy naftowej, przemocy, migrantów i wielkiej polityki można znaleźć też w *Księżce kaspijskiej* (2014) Wasilija Gołowanowa, prezentującej podróż wokół Morza Kaspijskiego, opisującej egzotykę krajobrazów półwyspu Apszerońskiego, górnego Dagestanu, ale też Turkmenii i kanionów płaskowyżu Ustiurt.

Tematyka ropy naftowej widoczna jest również w awangardowych pracach rosyjskich artystów, a szczególnie: w instalacjach Andrieja Mołodkina: *Czarny kwadrat* (2007), *Wolność* (2011); w wystawie *Ropa* (2011), grafikach *Rekonstrukcja nr 2*. Projekt ‘*Świątynia ognia*’ (2012), *Arka* (2014–2016) Aleksieja Czumaka; w obrazach *Czerwone złoto* oraz *Czarne złoto* (2007), przedstawiających dopiero co upadłą monumentalną kroplę (krwi, ropy albo łzy) oraz marmurowe rzeźby Aleksieja Bielajewa-Gintowta i Aidan Salahowej *Czarny kamień*. Seria ‘*Destination*’ (2010–2011).

Rosyjska polityka imperialnej tożsamości narodowej opiera się w dużej mierze na mitologizowaniu zasobów naturalnych ropy. Teksty literatury i kultury ukazują ten surowiec często jako “metaforę dostatku i pieniędzy”, “źródło energii we współczesnej gospodarce”. Ropa naftowa postrzegana jest jako materiał, z którego można zrobić prawie wszystko: paliwo, sztuczne nawozy, futro i oczywiście jednorazowe plastikowe torby. Jest więc rodzajem substancji uniwersalnej, pozorem kamienia filozoficznego.

8. Ilya Kalinin, “*Petropoetics: The Oil Text in Post-Soviet Russia*”, w: Evgeny Dobrenko, Mark Lipovetzky, *Russian Literature since 1991* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 122–123.

Aleksiej Parszczikow i metarealizm

Poeta urodził się w Kraju Nadmorskim w rodzinie lekarza. W dzieciństwie i młodości mieszkał z rodziną w Kijowie i Doniecku. W 1991 roku przeniósł się do San Francisco, gdzie na Uniwersytecie Stanforda obronił pracę magisterską na temat twórczości Dmitrija Prigowa. Od 1995 roku mieszkał w Kolonii. Zmarł po ciężkiej chorobie.

Aleksiej Parszczikow należał do kręgu tzw. poetów metarealistów. Był to dość rozległy ruch, obejmujący głównie moskiewskich poetów podziemia lat osiemdziesiątych, którzy dążyli do odrodzenia poezji modernistycznej, ale szukali też nowych inspiracji i *kluczy* do poezji zachodniej, nade wszystko amerykańskiej⁹. Początkowo poetyckie eksperymenty metarealistyczne prowadzili właśnie Aleksiej Parszczikow, Aleksandr Jeremenko oraz Iwan Żdanow. Następnie krąg ten znacznie się rozszerzył o takich poetów, jak: Andriej Lewkin, Ilja Kutik, Andriej Tawrow, Paweł Żagun, Arkadij Dragomoszczenko¹⁰.

Poetycki język Parszczikowa był najbardziej radykalny na tle wszystkich metarealistów. Najbardziej rzucało się w oczy zerwanie z oficjalną poetyką „liryki cichej”. Wszyscy metarealiści pragnęli nowych środków poetyckich, za pomocą których będą w stanie opisać otaczającą ich rzeczywistość z jej stechnicyzowaniem i nauką, ale też zmieniać zastany świat¹¹. Temu celowi miał służyć specjalny „gęsty” język poetycki, oparty na ciągłych kontrastach między wysokim a niskim stylem, na sekwencji metafor zagnieżdżonych jedna w drugą. Taki język miał otworzyć drogę do nowych sposobów myślenia i poetyckiej przemiany świata. W tym sensie Parszczikow nazywany był „inżynierem, projektującym nowe światy”¹².

Metarealizm był kierunkiem umiarkowanym, nie zamierzał dokonywać rewolucji estetycznej. Poeci chcieli zobaczyć nowe w starym, wymyślić nowe sposoby mówienia o znanych rzeczach. Dlatego też zainteresowanie Parszczikowa nauką i technologią wyprowadzało go poza ruch metarealistyczny, coraz bardziej koncentrując się na przeszłości, a nie na przyszłości. Poezja ta zachwyca skondensowaniem metafor, ściśle ze sobą powiązanych. Poetyckie tropy są często konstruowane zgodnie z prawami geometrycznymi lub optycznymi. Jak wiązka światła załamywana jest w pewnym punkcie, tak na styku metafor załamuje się to, co widzialne i niewidzialne, reprezentatywne i wymykające się reprezentacji,

9. Владимир Аристов, „Заметки о мета”, *Арион*, 4 (1997), 18.

10. Михаил Эпштейн, *Философия возможного* (Санкт Петербург: Алетя, 2001), 174.

11. Михаил Эпштейн, *Постмодернизм в России* (Москва: Издательство Р. Элинина, 2000), 140.

12. Юрий Арабов, „Алексей Парщиков как литературный проект”, *Комментарии*, 28 (2009), 22.

myśli, fantazje i obrazy, by stworzyć nowy meta-realny świat¹³. Poeta nie rezygnuje tu z realizmu, lecz go przekracza, nadając mu głębszy sens. Metarealizm, według Michaiła Epsteina, rozszerza pojęcie realizmu na sferę zjawisk niedostrzegalnych, włącza doń realność metafizyczną, transcendentną¹⁴. Metarealiści korzystają z *metaboli* – jest to nagły przerzut znaczenia, dzięki któremu przedmioty mogą łączyć się zupełnie poza czasem, jakby w przestrzeni wielu wymiarów¹⁵.

W dyskurs metaforyzujący ropę naftową wpisuje się też wiersz Aleksieja Paszczykowa. Za pomocą swoistego obrazowania poeta przekształca rzeczywistość przemysłową. Zamiast nudnej codzienności górniczego miasta powstaje świat niemal o rozmachu pickim.

Poetyka wiersza

Wiersz składa się z dwunastu tetrastychów. Rozpoczyna się od nawiązania do *Boskiej komedii* Dantego, by ukazać “środek życia” podmiotu lirycznego. Ten rozpoczyna wędrówkę w głąb, do wnętrza Ziemi, niczym do dantejskich piekieł, by kontemplować tytułowy surowiec.

Жизнь моя на середине, хоть в дату втыкай циркуль.
Водораздел между реками Юга и Севера – вынутый километр.
Приняв его за туннель, ты чувствуешь, что выложены впритирку
слои молекул, и взлетаешь на ковш под тобой обернувшихся недр¹⁶.

Toponimiczna wskazówka w utworze kieruje czytelnika do linii, rozgraniczającej zlewiska wód na Wyżynie Wałdajskiej w Rosji, skąd początek biorą rzeki, część których płynie na południe, a inne biegną na północ. Jest to też miejsce, gdzie poeta doświadczył “przezroczystości skorupy ziemskiej” i widział złoża ropy naftowej. Przeżył wówczas – jak sam twierdzi – “metafizyczne doświadczenie

13. Дмитрий Голышко-Вольфсон, “От пустоты реальности к полноте метафоры”, *Новое литературное обозрение*, 4 (2003), 120.

14. Михаил Эпштейн, “Тезисы о метареализме и концептуализме. Что такое метареализм?”, w: *Литературные манифесты от символизма до наших дней*, red. Станислав Джимбинов (Москва: Издательский Дом XXI века – Согласие, 2000), 519.

15. Михаил Эпштейн, *Постмодерн в русской литературе* (Москва: Высшая школа, 2005), 127.

16. Алексей Парщиков, “Нефть”, w: *Contemporary Russian Poetry. An Anthology*, red. Evgeny Bunimovich, James Kates (Champaign: Dalkey Archive Press, 2008), 180. Por. z angielskim przekładem Sergieja Liewczina: “Halfway into the journey – just puncture me with a compass. / Zero-kilometer, where fabled rivers converge, reversing polarity: drain. / Suppose it a tunnel, at once the air is set tight as a lattice. / Hurray! You are launched from the maw of a soil-based yawn”. Aleksei Parshchikov, *Oil...*, trans. Sergey Levchin, <http://parshchikov.ru/neft/neft> (01.03.2021).

oderwania się od ziemi¹⁷. Dlatego też w wierszu podmiot liryczny opisuje uczucia “zawieszenia, jak na zębie łyżki gigantycznej koparki [przeł. D.B.]”¹⁸. W pierwszej strofie następuje więc naruszenie porządku. Podmiot liryczny wytracony z równowagi zaczyna myśleć o nowym świecie. Z dystansu oddzielania od matki-ziemi, która pod nim obraca się, widzi krew planety na której żyje¹⁹. Z tego wynika, iż podmiot traktuje ropę jako życiodajną substancję.

И вися на зубце, в промежутке, где реки меняют полярность,
можно видеть по списку: пары, каменюги и петлистую нефть.
Ты уставился, как солдат, на отвязанную реальность.
Нефть выходит бараном с двойной загогулиной на тебя, неофит²⁰.

Metaforyczne skojarzenie ropy naftowej z barankiem ofiarnym lokuje ten surowiec w sferze religii, gdzie jest ona jednocześnie ofiarą i bóstwem.

W kolejnej strofie ropa porównana jest do młodej dziewczyny, zwabionej do wyjścia, zachęconej do porzucenia krypty, by wybiec do ogrodów Hesperyd: “Czyż nie ty zwabiłeś dziewczynę-ropę z grobowca do ogrodów Hesperyd?” [przeł. D.B.]²¹. Jak wiadomo w mitologii greckiej jabłka rosnące w ogrodzie Hery pilnowane były przez córki Atlasa (nimfy Hesperyd) oraz stugłowego smoka, który nigdy nie zasypiał. Nie ulega wątpliwości, iż przytoczony obraz ogrodu odwołuje do jakiejś utopijnej arkadii do której dąży owa niewiasta uosabiająca ropę, podobna w tym poetyckim uniwersum zarówno do inspirującej poetyckiej muzy jak i pociągającej *femme fatale*.

Ты ли выманил девушку-нефть из склепа в сады Гесперид белым наливом?
Провод ли высоковольтный в купальню упал и оцепенело кино?
Оседает труба заводская в чехле под направленным взрывом.
Нефть идёт своим ходом глухим, вслед за третьим, которого не дано²².

17. Дробязко, “Наброски...”.

18. Парщиков, “Нефть...”, 180.

19. Kalinin, “*Petropoetics...*”, 142.

20. Парщиков, “Нефть...”, 180. “Hangnail, dangled all the way down to the switchflow entrails, / there to consult the register: vapors, extralarge rock, and the coiled bands. / You unfasten your jaw at the plywood façade like a conscript, / oil, the armed, double-barreled ram turns the corner: en garde!”, Parshchikov, *Oil...*

21. Парщиков, “Нефть...”, 180.

22. Парщиков, “Нефть...”, 180. “Was it the flash of your whites – the dark maid leapt from her crypt and roams the garden, / or was it a wire dropped in the tub and the belle flickered and came up glass-eyed? / Point blast: oil, blinded, finds tertium, always non datur. / Sacked chimney retracts like a sleeve – oil, shuddering, mounts the rails”. Parshchikov, *Oil...*

W łańcuchu metafor pojawia się też wizja przewodu wysokiego napięcia, który wpada do łaźnianego basenu, powodując, że “drętwieje kino”: “Czy to przewód wysokiego napięcia wpadł do łaźni i zdrętwiało kino?” [przeł. D.B.]²³. Obraz oniezmiałego, skamieniałego, zastygłego w bezruchu kinowego anturażu dokonuje się po jakimś niespodziewanym i dramatycznym wydarzeniu, po którym następuje już tylko nieznośna cisza. Nawiązanie do kina to zwrot ku fikcji, fantazji. W świecie poetyckim ekran kinowy jest jak intrygująca i beztroska toń basenu z przyjemnymi błyskami i flesztami. Kiedy wpada do wody przewód wysokiego napięcia, wszystko zmienia się w tragedię o gargantuicznych rozmiarach, zamienia się w Hiroszimę²⁴. Reprezentacja tej kinowej stopklatki zwiastuje koniec, apokalipsę, sytuację bez wyjścia. W związku z tym, kolejna metafora dotyczy rozważania o jednym z podstawowych praw logicznych *tertium non datur*. Jak się okazuje w świecie poetyckim ropa naftowa jawi się jako substancja cudowna, dająca rozwiązania spoza alternatywy prawdy i jej zaprzeczenia. Wynika z tego, że ropa wybiera trzecią drogę wyjścia, tam gdzie trzeciego wyjścia nie ma. Nie podlega ona polaryzacji na prawdę i kłamstwo. Podmiot liryczny nie wie, dokąd ta siła ropna zmierza, za kim lub za czym dąży; jest niepodległa, niezależna od nikogo. Płyne jak chce i dokąd chce niczym biblijny Duch święty. Tym samym po raz kolejny poeta wyprowadza odbiorcę w transcendentny świat skalnego oleju – ubóstwionego i wolnego. Poetycka gra z żywiołem ropy jest też grą z wykrzywionym lustrem, tzn. działaniem spoza logiki i prawdopodobieństwa rzeczywistości. Zabawa z tym żywiołem przypomina również igraszki z orłem bez rękawic.

С этой нефтью, как с выпуклым зеркалом, – словно игры с орлом без перчатки:
ты качаешься – ближе и дальше – от клюва его увильнув.
Не даёт разойтись на заблёванной синей вагонной площадке.
И похожи, как две капли нефти, капля нефти, бассейн с хусейном и Лувр²⁵.

Ropa naftowa, wychodząc na zewnątrz, wyprowadzając na powierzchnię źródło istnienia, nabywa antropomorficznych cech nosiciela nowego religijnego przesłania. Źródło ziemi wyprowadzone zostaje na zewnątrz. Ziemia wywinęta zostaje na drugą stronę i staje z sercem na wierzchu. Tego samego zdania jest Aleksiej Tokariew, który analizuje przestrzeń poetycką wiersza Parszczikowa w kontekście popularnych wśród metarealistów chwytów po-

23. Парщиков, “Нефть...”, 180.

24. Дробязко, “Наброски...”.

25. Парщиков, “Нефть...”, 180. “Now you’d better watch out, convex mirror in hand she’s a hawk eye. / As you sway on your rope you pass like floss through its hooked clove. / Everywhere, like drunken soldiers riding all night in a pissdrenched hallway, / oil droplet is dubbed, like hussein in a tub plus the Louvre”. Parshchikov, *Oil...*

etyckiego *inside-outu*²⁶. Poprzez wytrysk ropy dokonuje się wyjście skłębionej, ściśniętej w głębiach substancji, pokonywana jest śmierć i zamazują się granice między kulturami i cywilizacjami. Starożytny mit złotych jabłek chronionych przez Hesperydę przenika się z biblijnym mitem jabłka jako zakazanego owocu. Poprzez wytrysk ropy metaforycznie następuje połączenie między wnętrznościami ziemi (piekłem) a niebem. Potwierdza to ekfrazja odwołująca do dzieła Rembrandta *Lekcja anatomii Doktora Tulpa*: “Palce Tulpa wędrują po kostnicy, szturchają w niebo i znajdują tam ropę”²⁷.

Как кувшины, в кладовую тьму уходя, острые ставят на ней пятёрки,
ободками вещей в моей жизни запомнилась первая треть.
Скрыты убийцы, но их ребристые палки, как неонки, оттеняют подтёки.
Пальцы Тюльпа бродят по моргу, тычут в небо и находят там нефть²⁸.

Taktylne doświadczenie doktora Tulpa podkreśla mroczność tej przestrzeni, w której znalazł się podmiot liryczny. Zalewająca wszystko nafta jest jak nieprzejednana czarna dziura, a w niej ropni mordercy i agenci. Obrazy przerażających wojen o posiadanie i wpływy są tylko wierzchołkiem góry lodowej nienawiści i agresji, które toczą adamowe plemię. W tym kontekście wspomnienia podmiotu lirycznego, dotyczące spiżarni z poustawianymi dzbankami, które w ciemności wydają się złowieszcze, nasuwają pytanie o współistnienie okrucieństwa i zachwyty. Przygnębiający mrok przestrzeni, w której znalazł się bohater sprawia, iż należy wyobrazić sobie pandemonium i piekielną gehennę. Ropa hipnotyzuje jak śmierć, działa narkotycznie, sprawia, że podmiot liryczny myli punkty orientacyjne. Poetycki świat staje się kalejdoskopem obrazów z rozpadającymi się glebami, demolowanymi przez buldożery. Poetyckie zbliżenia pokazują wizje masowych pochówków, a wszechogarniająca oleista ciecz staje się tu czwartym jeźdźcem apokalipsy.

Lepka czarna substancja wpędza również ludzkość w zbiorową ślepotę. W świecie poetyckim ukazuje się obraz zbiorników naftowych jako ogromnych wież, mieniących się w słońcu tak bardzo, że znikają, jakby wpadły w martwy punkt²⁹.

26. Алексей Токарев, “Роль приема ‘инсайд-аут’ в художественном пространстве метареалистической поэзии”, *Stephanos* 14, 6 (2015), 256–260.

27. Парщиков, “Нефть...”, 182.

28. Парщиков, “Нефть...”, 182. “Just as jars, receding into the cellar, practice writing fives in dull glitter, / it was by the edges of things I knew my world as a child. / Killer ninjas, their ribbed clubs like neon bulbs discover the dripping / pitch. Frilled Rembrandt from the morgue picks his nose, and out comes the oil”. Parshchikov, *Oil...*

29. Zob.: “Ropa jest surowcem, który zatrzuwa myśli, mąci wzrok, demoralizuje”. Ryszard Kapuściński, *Szachinszach* (Warszawa: Czytelnik, 1999), 36.

и пока она ставит баррель на баррель свои желтоватые башни,
и пока она на верёвочке водит самонапрягающееся слепое пятно
серебристых хранилищ, схлопнувшихся в направлении внешнем,
и пока на изнанке твоей лобной кости она пробегает диалоговое окно³⁰,

Napięcie podmiotu niepomierne wzrasta, gdy uzmysłowia on sobie, że w srebrnej wieży znajduje się nieprzenikniona czern łątwopalnej, wybuchowej substancji. Obraz zapadającej się wieży powoduje, że owa ropna czern zalewa umysły i świat aż po horyzont.

и пока её пробуют пальцем татары и размазывают по скулам,
и цивилизации вязнут в ней, как жучки, попавшие в интернет,
пока мы приклеиваем лепестки на носы, валяясь по нефтью залитым скалам,
и пока постель наша пахнет нефтью, что – удвоенный бред³¹,

W świecie poetyckim wiersza pojawiają się też Tatarzy, rozmazujący kleistą ropną substancję po swoich twarzach. W latach trzydziestych podczas sowieckiej industrializacji w Tatarstanie robotnicy zanurzali się, wręcz kąpali, w tym lepkiem surowcu. Ten sam obraz wymazanych i brudnych od ropy mężczyzn, pracujących przy odwiertach, szokuje w filmie dokumentalnym Helgi Landauer Olshvang pt. *The Poem of Oil* (2020). Ten krótki, gdyż trwający jedynie piętnaście minut, dokument powstał z inspiracji omawianego wiersza. Zresztą utwór ten jest w filmie czytany w tłumaczeniu na angielski. W pracy scenopisarskiej partycypował wspomniany już Aleksander Iliczewski.

Ropa naftowa, która leży w głębokościach Ziemi, w momencie wytrysku jest jak fontanna bijąca w niebo. Zupełnie inne refleksje autorskie towarzyszą obrazowi wytryskującej ropy w *Szachinszachu* Ryszarda Kapuścińskiego:

Jest to brudna i cuchnąca ciecz, która ochoczo tryska w górę, a potem opada na ziemię w postaci szeleszczącego deszczu pieniędzy. Ktoś, kto odkrył i posiadał źródło ropy, czuje się tak, jakby po długiej wędrówce w podziemiach napotkał nagle skarbiec królewski. Nie tylko stał się bogaczem, ale nawiedza go nieco mistyczne przekonanie, że jakaś wyższa siła spojrzała na niego łaskawym okiem, że szcudrobliwie wyniosła go ponad innych i obrała swoim faworytem. Zachowało się wiele fotografii, na których utrwalona jest

30. Парщиков, “Нефть...”, 182. “while barrel on barrel she is stacking her golden towers, / while she’s lining the eye with the self-dilating blanks / of her chromed oil tanks, turned inside out with hazard, / and while on the back of your forehead she runs through the dialog box”. Parshchikov, *Oil*...

31. Парщиков, “Нефть...”, 182. “and while Tartars are smearing their silent-era grins with oil, / while civilizations get caught in it like bugs in the Web, / while we plaster our noses with papers, while we lounge / on oil-drenched cliffs, while our beds reek of oil – delirium squared”. Parshchikov, *Oil*...

chwila, kiedy z szybu następuje pierwszy wytrysk ropy: ludzie skaczą z radości, padają sobie w objęcia, płaczą³².

W świecie *Ropy naftowej* Ziemia ukrywa cenną praszubstancję, życiodajną krew, wolną siłę z potencjałem do dobra i zła, będącą źródłem wszechrzeczy. Przenikając różne poziomy tekstu, ta mitologiczna substancja zagarnia nie tylko świadomość lirycznego "ja", ale też konstruuje tożsamość zbiorową, narodową, rosyjską. Z ropy utkane są marzenia senne. Oniryczne wizje ogarniają zarówno podmiot liryczny, jak i Rosjan. Figuratywna wypowiedź poetycka krąży wokół surowca i substancjonalnie obiektywizuje jego pochodzenie. Ropa jest metaforą, substancją, dzięki której, poetyka metarealizmu organizuje kolektywny sen. Miraże senne pozwalają odplłynąć z jednej rzeczywistości do innej i jednocześnie w lustrzany sposób podwajać, hiperbolizować oniryczny labirynt ("pościel pachnąca ropą").

Nafta okazuje się pierwszą substancją również w sensie metapoetyckim, gdyż jest w tym utworze królową metafor. Warto podkreślić, że olej skalny może być też potraktowany jako metafora języka poetyckiego, a nawet samej twórczości poetyckiej. W tym sensie substancja ta została zobrazowana jako pramateria i energia czysta, wymykająca się ostatecznym formom, normom i konwenansom. W istocie ropy skryta jest bowiem pozalogiczna i niewerbalna komunikacja między sercem Ziemi i ludźmi, którzy tę planetę czynią sobie poddaną.

Podsumowanie

Polityka Kremla oddziałuje na społeczeństwo za pomocą symboli, które mogą zostać odkodowane nieświadomie, w sposób poetycki, mitologiczny. Jednakże zawsze jest to wpisane w założenia strategicznych gier decydentów politycznych. W tym wypadku ropa naftowa jest nie tylko surowcem energetycznym, który można sprzedać lub kupić, lecz także symbolem imperialności Rosji.

W badanym utworze mamy więc do czynienia nie tyle z krytyczną tematyką uzależnienia od ropy naftowej, ile z rozcięciem tego ważkiego tematu za pomocą ciągu metafor. Utwór może być też potraktowany jako reprezentacja pewnej obsesji na temat idei o wielkiej mocy nafty. Owszem, "ropa jest silna, ale ma też słabe strony – nie zastępuje myślenia, nie zastępuje mądrości. Jedną z kuszących zalet ropy, która najbardziej pociąga panujących, jest to, że ropa umacnia władzę"³³.

32. Kapuściński, *Szachinszach...*, 36.

33. Kapuściński, *Szachinszach...*, 36.

Próba wydobycia z ropy lekkich frakcji poetyckich, ropnej mitologii czy oleistej metafizyki sprawia, że jeszcze gęstsze są frakcje rzeczywistych praktyk społeczno-gospodarczych³⁴.

Z przeprowadzonej analizy wynika, iż dyskurs o ropie naftowej w wierszu Parszczikowa przybiera postać postsowieckiej nieświadomionej symbolicznej figury. Nieświadomość ta szuka we wnętrzach Ziemi, w głębiach pamięci, początkach historii i kultury surowca, by wyrazić utopijne perspektywy odrodzenia Rosji na zasadzie imperialnej i podkreślić szczególne metafizyczne przeznaczenie narodu rosyjskiego.

Rosja budowała przez dziesięciolecia swoją pozycję międzynarodową, opierając się na potencjale surowcowo-energetycznym. Sektor naftowy dostarcza największych wpływów do budżetu państwa i jest jednym z głównych filarów, na którym opiera się międzynarodowa pozycja Rosji. Dochody z tego tytułu pozwalają elicie rządzącej utrzymać stabilność polityczno-społeczną kraju. Szybki wzrost ceny ropy (poza kryzysem 2009 roku) skutkował ogromnym wzrostem dochodów budżetowych, co doprowadziło do umocnienia surowcowego charakteru gospodarki państwa, rezygnacji przez władze z reform gospodarczych oraz wzrostu asertywności rosyjskiej polityki zagranicznej. Wydaje się, że w obliczu inwazji wojsk rosyjskich na Ukrainę 24.02.2022 roku ta informacja jest kluczowa dla państw Zachodu co do wprowadzania sankcji. Uniezależnienie się od rosyjskiej ropy i gazu to sposób na imperialnego potwora, który drzemał w duszy rosyjskiej, a teraz obudził się. Niestety, ten potwór nieświadomie karmiony był nie tylko przez poetów, pisarzy i inteligencję rosyjską, która opiewała swe narodowe "złoto", lecz także przez krótkowzrocznych odbiorców z Europy Zachodniej. Federacja Rosyjska i jej elity polityczne kształtują kulturę strategiczną, w którą wdrukowana jest wojna i imperializm. Ropa w tej kulturze pełni tę samą funkcję co Dostojewski, Tołstoj i cała plejada rosyjskich klasyków.

Na Ukrainie jest wojna, umierają ludzie. Dzieje się tak między innymi dlatego, że sztab filologów rosyjskich, ekspertów od kultury, literatury i realiów tego obszaru językowego w badanych utworach widzi tylko niegroźne bajeczki i mity. Kultura i literatura rosyjska to również element gry strategicznej, gry w której chce zwyciężyć imperialny potwór.

34. Илья Калинин, "Русская петропоэтика: литературные продукты нефтепереработки", w: *Неприкосновенный запас: Дебаты о политике и культуре*, 4 (2019), 254.

Bibliografia

- Domańska, Maria, Marek Menkiszak, Jadwiga Rogoża, , Iwona Wiśniewska. "Rosja u progu 2021 roku. Sytuacja polityczna, społeczna i gospodarcza". *Komentarze OSW*, nr 371 (2021), 1–7. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_371_0.pdf (14.02.2021).
- Kalinin, Ilya. "Petropoetics: The Oil Text in Post-Soviet Russia". W: *Russian Literature since 1991*, red. Evgeny Dobrenko, Mark Lipovetzky, 120–144. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Капуściński, Ryszard. *Szachinszach*. Warszawa: Czytelnik, 1999.
- Kardaś, Szymon, Agata Łoskot-Strachota, Iwona Wiśniewska. "Krach i jego konsekwencje. Rynek ropy w dobie pandemii". *Komentarze OSW* 337, (2020), 1–9. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_337.pdf (14.02.2021).
- Łoskot, Agata, "Potencjał eksportowy obszaru postradzieckiego – jego znaczenie i podstawowe problemy z pełnym wykorzystaniem". W: *Kłopotliwe bogactwo – sytuacja i perspektywy sektorów ropy i gazu na obszarze byłego ZSRR*, red. Łoskot, Agata, 8–17. Warszawa: OSW, 2003.
- Parshchikov, Aleksei. "Oil...", Translated by Sergey Levchin <http://parshchikov.ru/neft/neft> (01.03.2021).
- Wiśniewska, Iwona. "Gospodarka pod respiratorem. Skutki pandemii i załamania się cen ropy naftowej dla Rosji". *Komentarze OSW*, 333, (2020), 1–10. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_333%281%29.pdf (14.02.2021).
- Арабов, Юрий. "Алексей Парщиков как литературный проект". *Комментарии*, nr 28, 2009. <https://reading-hall.ru/publication.php?id=1473> (14.02.2021).
- Аристов, Владимир. "Заметки о 'мета'", *Арион*, 4, (1997), 48–60.
- Голышко-Вольфсон, Дмитрий. "От пустоты реальности к полноте метафоры". *Новое литературное обозрение*, 4 (2003), 286–304.
- Калинин, Илья. "Русская петропозитика: литературные продукты нефтепереработки". W: *Неприкосновенный запас: Дебаты о политике и культуре*, nr 4 (2019), 219–254.
- Парщиков, Алексей. "Нефть". W: *Contemporary Russian Poetry. An Anthology*, red. Evgeny Bunimovich, James Kates, 180–182. Champaign: Dalkey Archive Press, 2008.
- Токарев, Алексей. "Роль приема 'инсайд-аут' в художественном пространстве метареалистической поэзии". *Stephanos*, 14, 6 (2015), 256–260.
- Эпштейн, Михаил. "Тезисы о метареализме и концептуализме. Что такое метареализм?". W: *Литературные манифесты от символизма до наших дней*, red. Джимбинов, Станислав, 514–527. Москва: Издательский Дом XXI века – Согласие, 2000.
- Эпштейн, Михаил. *Постмодерн в русской литературе*. Москва: Высшая школа, 2005.
- Эпштейн, Михаил. *Постмодернизм в России*. Москва: Издательство Р. Элинина, 2000.
- Эпштейн, Михаил. *Философия возможного*. Санкт Петербург: Алетейя, 2001.